

Då och då händer det att det på den litterära himlen tänds en supernova som lyser med ett alldeles eget ljus. Fenomenet är sällsynt och innebär att en stjärna exploderar med en våldsam energi. I januari 1958, i Ylitornio på polcirkelns breddgrad, föddes det en Anni Ylävaara. Om det i samma svep föddes en Rosa Liksom vet jag inte, men om man ska tro det gamla österländska talesättet ”blomman finns redan i mandeln”. Snarare än ett skirt mandelträd går tankarna här kanske till en permafrostresistent, urstark, frisk och seg martall eller sibirisk lärk. Det är för dessa kvaliteter – ett konstnärligt temperament vi knappast är bortskämda med i litterära sammanhang – som man måste kapitulera inför Rosa Liksom.

”Sibirisk lärk växer inte i vilt tillstånd i Sverige, men kan planteras”, läser jag i min söndertummade flora. Denna inplantering verkar redan ha lyckats och genom att tilldela Rosa Liksom Svenska Akademiens nordiska pris, 2020, befästs hennes plats här förhoppningsvis ytterligare.

Ibland tycks det som om vårt östra grannland ligger för nära på andra sidan Mare Balticum för att vi till fullo ska uppskatta vad det har att erbjuda. Blicken glider vanemässigt oseende över våra nordiska grannar och missar lätt att precis utanför kartans kanter öppnar sig fält väl värda att utforska. Återväxten hos våra grannlitteraturer är dessutom utmanande stark och heterogen just nu, och i detta heterogena utgör Rosa Liksom ett absolut särpräglad inslag.

Sedan 1980-talet har hon en stadigt växande produktion som omfattar kortprosa och långprosa, dikt och reportage, dramatik och bildskapande, kortfilmer, filmmanus ... Ja, vad vi har att göra med här tycks vara en källa så stark att den kräver många olika utflöden för att inte svämma över sina bräddar.

Vad ska man ta fasta på i ett författarskap som sträcker sig över flera decennier? En central plats hos Liksom verkar de strapatsrika resorna inta, färder till svärälskade mål. Mitt första möte med henne skedde på en sådan strapats, hon blev mitt resällskap under en oförglömlig vända till Sovjetunionen murbräckans år 1989. Ett äventyr som sannolikt blivit ännu mer oförglömligt om vi verkligen delat tågkupé. Nu hade jag henne bara med i form av den litterära resereportageboken ”Go Moskva go”, som jag plockat upp i en boklåda i Helsingfors innan jag hoppade på tåget mot Leningrad. Detta var de långsamma tågens tid, de omständliga gränskontrollernas tid med oberäknelig maktutövning och kroppsvisiteringar. Med andra ord, det fanns goda skäl att fly in i medhavda böcker medan man väntade på att få rulla in i det stora riket i öster. Jag försjönk i detta personliga svep över ett snart postsovjetiskt Sovjet, där Rosa Liksom och fotografen Jukka Uotila har linsen inställd på en sliten, punkig, disparat och desperat metropol mellan orolig rörelse och hotande stagnation.

Varje människa mellan pärmarna i ”Go Moskva go” skulle kunna dyka upp i Liksoms senare romaner och noveller. Ett öde som berörde mig särskilt var den unge man som spärrats in på mentalsjukhus efter att ha stämplat med koden ”7B: psykopat” (som alla vapenvägrare i Sovjet vid den tiden, enligt honom). Krasst reflekterar han över de två öden det står och väger mellan: ”Fängelset har sina goda sidor. Där finns trots allt en

solidaritet mellan fångarna, på psyket är alla djur och gnager på varann hela tiden. Men fängelset har en avigsida, du får en anteckning i passet och med den anteckningen kommer du aldrig utomlands”, säger han, och får det att låta som att med förlusten av den möjligheten går hoppet om ett liv också om intet.

Rosa Liksom har en blick för den sortens livsöden. Hos henne får var och en själv föra sitt ord, okommenterat och ocensurerat, inte helt olikt den metod Svetlana Aleksijevitj arbetar med. Rosa Liksom befinner sig bara mycket längre ut i marginalen. Hennes romaner och noveller är lika starkt monologiska, och även när tonen kan te sig rå och anslaget absurt tas författargärningens kanske heligaste uppgift på största allvar: skildra allt, döm ingen.

Resan som explicit tema återfinns i hennes roman ”Kupé nr 6”, en krängande odysseé längs transsibiriska järnvägen från Moskva till mongoliska Ulan Bator. I högt tempo och från nya vinklar griper hon sig an de stora ryska romanämnena krig, klass, kärlek. Detta blev också boken som öppnade världen för Liksoms författarskap, den gjorde genast internationell succé.

Titeln kan leda tankarna till Anton Tjechov, via hans novell ”Paviljong 6”. Den unge Tjechov som 1890 gjorde en ännu längre resa längs samma sträckning. 1 000 mil från Moskva till den ryska fångkolonin på Sachalin norr om Japan, där han kom att agera ömsom skjutjärnsreporter, ömsom sociolog och barfotaläkare. Tanken svindlar vid insikten om vad en sådan färd måste ha krävt av sin resenär vid denna tid.

Nästan hundra år senare, en månad innan Tjernobylnkatastrofen, befinner sig två omaka resenärer ombord i ”Kupé nr 6”. En som tiger sig genom resan, en som talar för dem båda och med sin livshistoria kunde ha varit någon av internerna i ”Ön Sachalin”, som Tjechovs reportageskildring heter. Romanens tempo påminner om att kliva på Lars von Triers vanvettigt rusande tåg i filmen ”Europa”. Mycket chans att hämta andan ges inte på en färd tillsammans med Rosa Liksom heller, och ”Kupé nr 6” fångar atmosfären i denna begynnande brytningstid just så ovevkligt skenande som jag minns den. Alltmedan mänskliga öden, precis som hos Tjechov, inventeras och skärskådas med alla sina storslagna drömmar och förkrossande tillkortakommanden.

Hur skriva ett lovtal till dig, Rosa Liksom? På min lista med möjliga vägar, respektive minerade, skriver jag (på den minerade sidan) Pretentiöst: njet. Insmickrande: njet. Sentimentalt: njet! Kanske har jag redan brutit mot alla dessa förbud och i så fall fullständigt svurit mot din natur som författare. Ett lovtal till dig bör hållas rappt och osminkat, i oförtröttligt upp-tempo. Grandiöst? Det kan fungera. Stora ord, bara inga stora känslor. Inga piruetter, inga longörer, och framför allt inga silkesvantar. Du är ett salt och en tistel i den nordiska samtidslitteraturen. Vi behöver dig – men du tjänar ingen.

Någon som däremot tjänat dig, troget och länge, är din översättare Janina Orlov. För att ta sig an texter av dig och Sofi Oksanen, Katja Kettu och Riikka Pulkkinen, några av de författarskap Janina Orlov tillgängliggjort på svenska, krävs lyhördhet och oräddhet. Redan standardfinska och Helsingforsslang kräver sitt. Tornedalsfinskan innebär ännu en nivå av utmaning för dess uttolkare och din senaste roman ”Överstinnan”, förlagd till nordligaste Finland inte långt från mina egna släktrötter på svenska sidan gränsen, är skriven på meänkieli. ”En krävande lek” har du själv kallat ditt skrivande. Att läsa dig kan beskrivas på liknande vis – säkert att översätta dig också.

Få författare känns så gjutna i ett stycke. Sprickornas författare är du inte, men väl underströmmarnas. Under den bepansrade ytan flyter magman. En liksom Rosa Luxemburgsk kraft där – som om parallellerna mellan er går djupare än själva namnlikheten. Jag ska inte göra mig till uttolkare av vad detta eventuella frändskap rymmer, men mod och integritet, helt klart. Tänker på historien om hur hon, din nästan namne, som 23-åring dömdes till fängelse för ”bespottelse av kejsaren”. Hur hon vid nästa tronskifte erbjöds amnesti men lär ha avböjt benådningen eftersom hon inte ville ta emot någonting från en kung (hur frestande just denna gåva än måste ha tett sig). Så envist vägrade hon lämna cellen att de till slut blev tvungna att vräka henne. Priset för politiskt mod måste givetvis räknas på en annan skala än det konstnärliga modet. De två låter sig egentligen inte jämföras. Samtidigt ... vad du skriver om, och hur du väljer att göra det, måste rimligtvis kosta på.

I dina texter finns något som får mig att associera till bildkonst snarare än till andra författares verk. Hur du förenar frånstötande mörker med kraftfull kolorit. Närmar dig dina skarpt illuminerade, ofta olustframkallande, motiv ”en face”. Som i den flamländske renässanskonstnären Pieter Brueghel, den äldres, bildvärld. Hans vidvinklade rundmålningar där allting sker samtidigt – som det i och för sig alltid gör i det frusna ögonblickets konst, måleri. Maximalistiska panoraman till bredden fyllda med uppseendeväckande detaljer och skeenden, och samtidigt så avklarnat rena i stilen. Daterade till 400 år innan vår pristagare ens föddes, har de fortfarande den fräschör som brukar vara en klassikers främsta signum. Hur Rosa Liksom kommer att läsas om 400 år kan bara framtiden utvisa, men kraftfullheten här och nu är slående.

Är av research ligger bakom det mesta du skriver om. Du ger dig ut på fältet som den antropolog du en gång studerade för att bli. Stiger ner i livets välfyllda arkiv för att inventera redan ackumulerad erfarenhet. Drar dig inte för att också nedstiga i mer konkreta arkiv, gå till källorna, de dammiga dokumenten, krigsfaktan. Studera psykologin kring våldets natur och samtidens svaghet för styrka. Framväxten av neofascistiska strömningar i vår tid – som om vi *ingenting* lärt av historien.

Research som för några år sedan strålade samman i romanen ”Överstinnan”. Här låter du en kvinna vittna om ett liv fyllt av förtryck, däggdjursdrifter, livets och dödens absurditet. Återberättat så stoiskt som bara den kan, som själv hunnit spjälka sina erfarenheter under ett långt liv. Hennes man, demonisk dråpare och kvinnoplågare med outsinligt våldskapital, får själv föra ordet i den litterära pendangen ”Överstens brev till Maria”. Våldet, som alltid spränger sig in dina texter, är en förutsättning för kriget, samtidigt är det krigets essens och förråande konsekvens – i generationer efteråt. ”Våldet är det enda språk som förstås av alla.” Nej, du ryggar inte inför den sortens utsagor. Det är läsaren, inte författaren, som ska rygga. Och denna läsare reagerar just så ... men återvänder sedan ohjälpligt för att försöka förstå vad det var hon egentligen såg, i den blyxtbelysta värld du målat upp.

Céline deltog i samma första världskrig som Översten, bland annat skildrat i ”Resa till nattens ände”. Kom ut ur det förråd och förstörd, med det värsta i honom blottlagt. Kriget lämnade honom med övertygelsen att: ”*Det är människorna man måste vara rädd för, bara människor, och det alltid*”. Rädslan som ett av fascismens effektivaste bränslen, i kombination med den svarta pedagogik som många unga formats av – då, som nu – den som skapar fysiskt starka men mentalt svaga mänskliga våldsmaskiner. Frågan som var utgångspunkten för romanen ”Överstinnan” är den vi alla undrar över: Hur är det möjligt att så många återigen dras till auktoritära förtryckarideologier?

Det paradoxala i krigets själva idé påminner mig om historier jag fått återberättade från min partners morfar, Henake Schubak. Saltade men inte osanna. Av utvandrad ryskjudisk släkt stred han på finska sidan i andra världskriget och låg i de finska skyttegravarna om dagarna och sköt mot ryssarna. Bara för att om kvällarna kravla sig upp (finländare och ryssar ur respektive skyttegrav) och samlas, fredligt, vid en ambulerande teater intill slagfältet – där Henake, i egenskap av skådespelare i det civila, dessutom stod på scenen. När morgonen kom var det bara att ta betäckning, ladda om, och åter börja beskjuta varandra.

Det låter just så absurt som dina texter ofta ter sig. Genom ditt författarskap, Rosa Liksom, visar du oss att det mest osannolika också kan vara det mest sanna.